

УДК 330.131.5.003.13:633.854.78:631.11

© 2013

*Перетяцько І. В., аспірант**

Полтавська державна аграрна академія

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Рецензент – доктор економічних наук, професор Х. З. Махмудов

В останні роки спостерігається зростання попиту на олійні культури як на світових ринках, так і на ринку сільськогосподарської продукції України.

Особливо популярним серед олійних культур є соняшник та продукти його переробки. У даній статті досліджується економічна ефективність виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах України. За зведеною статистичною звітністю України (2006–2011 рр.) проведено аналіз основних економічних показників виробництва соняшнику. Визначено фактори, що впливають на результати діяльності підприємств даного профілю; проведено порівняльний аналіз виробництва і споживання соняшнику в Україні та світі; проаналізовано динаміку обсягів переробки соняшнику та його урожайності в Україні.

Ключові слова: економічна ефективність, виробництво соняшнику, результати діяльності, рентабельність виробництва соняшнику, прибуток.

Постановка проблеми. Виробництво соняшнику, як найбільш поширеної олійної культури, є наразі стратегічно важливою проблемою для розвитку національної економіки України. Підприємства олійно-жирової галузі за досліджуваний період входили до першої п'ятірки галузей харчової промисловості за обсягами виробництва.

Незважаючи на складність сучасного економічного стану сільського господарства України, підприємства, що займаються виробництвом і переробкою олійних культур, насичують ринок своєю продукцією й мають змогу нарощувати виробництво.

На сучасному етапі олійно-жирова галузь України – основу якої становить виробництво й переробка соняшнику – має низку проблем, вирішення яких є необхідною умовою забезпечення внутрішньої стабільності держави та зміцнення її позицій на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких висвітлюється дана проблема. Питання

щодо виробництва та переробки олійних культур, зокрема соняшнику, є предметом наукових пошуків значного кола вчених. Вагомий внесок у дослідження тенденцій розвитку олійно-жирової галузі зробили А. В. Фаїзов, О. Маслак, С. Кучеренко, Н. Л. Кузьмінська та інші. У їхніх працях досліджуються основні аспекти як сучасного стану та перспектив розвитку ринку соняшнику, так і олійно-жирової галузі в цілому. Особлива увага звертається на дослідження світових тенденцій у виробництві та переробці соняшнику [1–5, 10, 11].

Відаючи належне дослідженням, які здійснюються у даній сфері, зауважимо, що в більшості з них не концентрується увага на ефективного управління ціноутворенням, окрім того мало хто досліджує перспективи розвитку олійно-жирової галузі в цілому.

Мета роботи – дослідження та аналіз економічної ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах України; особливостей функціонування галузі виробництва соняшнику; основних чинників, що впливають на розвиток олійної галузі.

Основними завданнями є дослідження економічної ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах України; виявлення загальних тенденцій виробництва, споживання та переробки даної культури; факторів, що впливають на прибутковість підприємств-виробників соняшнику.

Матеріали і методи дослідження. Джерельною базою даного дослідження стали матеріали Державної служби статистики України та міжнародних статистичних організацій. Методи досліджень, що використані в ході написання статті, ґрунтуються на діалектичному та комплексному підході до вивчення економічних явищ. У процесі дослідження використані такі методи: абстрактно-логічний, порівняння, розрахунково-конструктивний.

* Науковий керівник – кандидат економічних наук, професор В. І. Аранчій

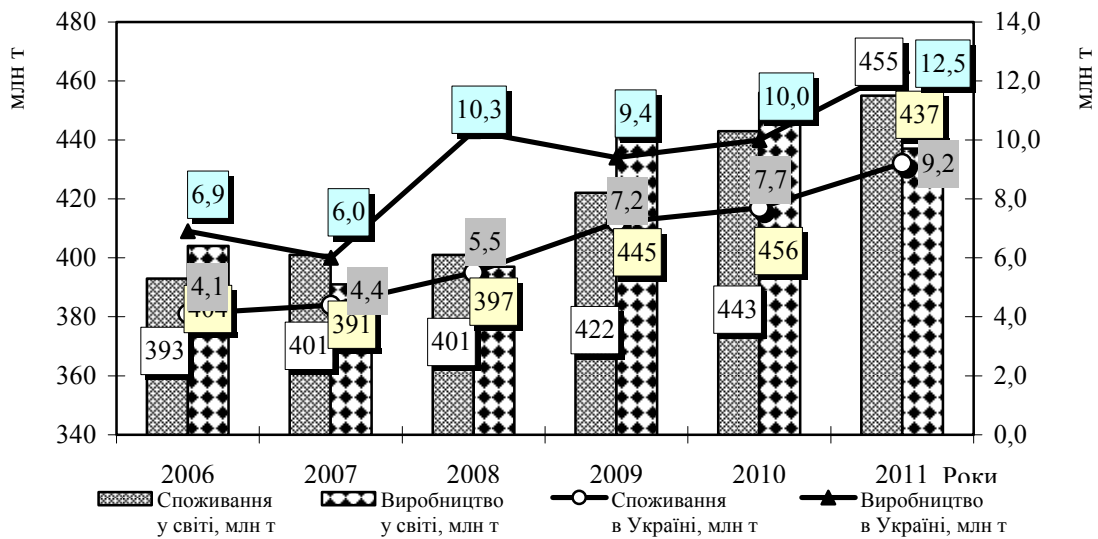

Рис. 1. Виробництво й споживання олійних культур в Україні та світі у 2006–2011 рр., млн т

Джерело: розраховано автором за даними [6, 7, 9]

Результати дослідження. Світовий ринок олійної продукції на сучасному етапі набув стрімкого розвитку, що зумовлено як зростанням харчового попиту на олію та жири рослинного походження, так і застосуванням олійної сировини в технічних цілях. Як свідчать статистичні дані, світове виробництво рослинних олій за останні п'ять сезонів зросло на 25 %, водночас збільшення обсягів зерна становило лише 8 % [10]. Споживання олійних культур у світі має тенденцію до зростання. У минулому сезоні попит на олійні культури перевищував 455 млн т, що більше на 20 % за середньорічний показник останніх десяти років (рис. 1) [5].

Рис. 2. Структура виробництва олійних культур у сільськогосподарських підприємствах України у 2011 р., %

Джерело: розраховано автором за даними [6, 9]

Основа олійно-жирової галузі України становить виробництво та переробка соняшнику. Так, у 2011 р. у структурі виробництва олійних культур у сільськогосподарських підприємствах України соняшник становив 69,6 % (рис. 2).

Україна посідає за валовим збором соняшнику

одне з провідних місць у світі. Популярність цієї культури пояснюється значним виходом олії з одиниці площі (близько 750 кг/га в середньому по Україні) [2]. На соняшникову олію припадає 98 % загального виробництва олії в Україні [1].

Основними виробниками соняшнику в Україні є середні та великі сільськогосподарські підприємства, на які в 2011 р. припадало 84,1 % виробництва всього соняшнику.

Виробництво соняшнику в Україні має тенденцію до зростання: впродовж останніх трьох років виробляється 6,4–8,6 млн т соняшнику щорічно. Так, у 2011 р. виробництво даної культури зросло на 62,9 % порівняно з 2006 р., а посівні площі під соняшником за аналогічний період збільшилися на 19,0 % (табл. 1).

Із точки зору агротехнології, розширення посівних площ під соняшником не є позитивним показником, що пов'язано з його біологічними властивостями як сільськогосподарської культури. Він вкрай виснажує ґрунт, у зв'язку з чим його доцільно повертати на попереднє поле лише через декілька років. Проте виробники соняшнику – з метою збільшення доходів в умовах високих цін на дану культуру – часто нехтують вимогами агротехніки, що призводить до значного зниження урожайності та погіршення стану ґрунтів [11]. Розширення посівних площ під соняшником за останній період, на нашу думку, пов'язане зі зростанням попиту на насіння даної культури. З іншого боку, це свідчить про екстенсивний спосіб вирощування соняшнику в Україні в останні роки, що не вважається раціональним ні з точки зору землекористування, ні з погляду

економічної ефективності. Постановою Кабінету Міністрів України № 164 від 11 лютого 2010 року затверджено нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах – для соняшнику не менше ніж через 7 років [8]. Таким чином, отримання високих валових зборів для задоволення попиту на насіння соняшнику можливе лише за умови підвищення урожайності культури. Необхідним є впровадження таких інноваційних технологій, що зможуть забезпечити підвищення урожайності соняшнику та валові збори. Завдяки виведенню високопродуктивних гібридів за останні роки вдалося досягти зростання урожайності та вмісту олії (за середніми показниками урожайність соняшнику в 2009–2011 рр. становила 1,5–1,8 т/га). Як свідчить практика, у розвинених господарствах України врожайність даної культури може сягати 2,5–3,5 т/га. На сьогодні однією з провідних європейських країн за технологією вирощування соняшнику завдяки дотриманню агротехнологічних вимог вирощування, сприятливим природно-кліматичним умовам, раціональному природокористуванню є

Франція (рис. 3) [1].

Як бачимо з рис. 3, показник урожайності соняшнику в Україні наближається й навіть перевищує середньосвітовий, але залишається значно нижчим від показників урожайності соняшнику у Франції. Саме тому, на нашу думку, основним етапом у виробництві соняшнику в Україні має стати правильний вибір гібриду насіння, агротехнологічних умов вирощування, які б відповідали конкретному регіону та господарству. Лише за таких умов Україна може втримати провідні позиції у виробництві та переробці соняшнику.

За даними Державної служби статистики, нами розраховано показники економічної ефективності виробництва та реалізації соняшнику в Україні (табл. 2) [9]. Так, у 2006 р. рівень рентабельності становив 20,7 %, а вже у 2007 р. даний показник зріс до 75,9 % (найвищий із-поміж усіх сільськогосподарських культур). Така висока рентабельність виробництва соняшнику була зумовлена сприятливою кон'юнктурою ринку (зростання попиту на продукти переробки соняшнику). Вже в 2008 р., як видно з даних таблиці 2,

1. Посівні площі, виробництво та урожайність соняшнику в Україні, 2006–2011 рр., тис. т (ц/га)

Показник	Роки						Відхилення (+; -)		Відхилення (%)	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011 р. від 2006 р.	2011 р. від 2010 р.	2011 р. від 2006 р.	2011 р. від 2010 р.
Посівна площа, тис. га	3964	3604	4306	4232	4572	4717	753	145	19,0	3,2
Виробництво, тис. т	5324	4174	6526	6364	6772	8671	3347	1899	62,9	28,0
Урожайність, ц/га	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	4,8	3,4	35,3	22,7

Джерело: розраховано автором за даними [6, 9]

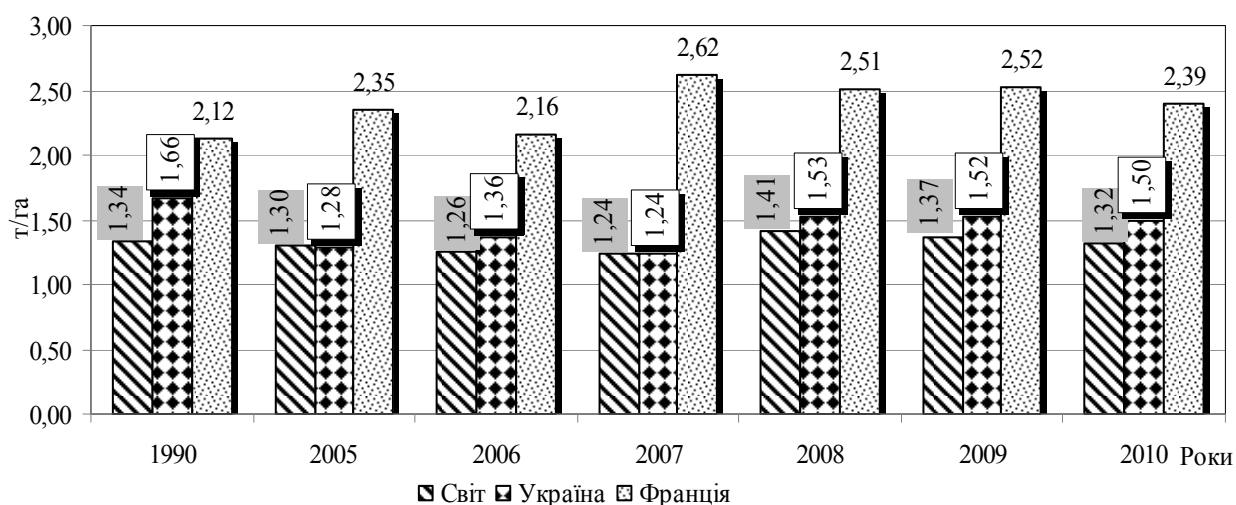

Рис. 3. Урожайність соняшнику в Україні, Франції та світі у 1990–2010 рр., т/га

Джерело: розраховано автором за даними [1, 6, 7]

ціни на насіння знижуються, причиною чого стало перевищення пропозиції над попитом на ринку, що призвело до значного зниження рентабельності виробництва даної культури (18,4 %).

За підсумками 2011 р., сільськогосподарські підприємства – виробники соняшнику – отримали майже 6 млрд грн прибутку, що забезпечило рентабельність виробництва соняшнику на рівні близько 58 %: це найвищий рівень рентабельності порівняно із зерновими та іншими видами олійних культур у 2011 році.

Зауважимо, що високе зростання цін на насіння соняшнику призводить до зниження економічної доцільності використання соняшникової олії й заміни її більш дешевими видами – паль-

мовою і, частково, кукурудзяною [11].

Незважаючи на це, за обсягами переробки олійних культур у 2006–2011 рр. на першому місці знаходиться соняшник, на другому – ріпак і соя. Обсяги переробки соняшнику за 1980–2011 рр. наведені на рис. 4.

Нами проаналізовані тенденції змін обсягів переробки соняшнику з використанням поліноміального тренду другого ступеня з величиною достовірності апроксимації $R \approx 0,9$. Аналіз показує, що, незважаючи на зниження обсягів переробки соняшнику в окремі роки досліджуваного періоду (2001 р., 2004 р., 2007 р.), основною все ж залишається тенденція до зростання.

2. Показники економічної ефективності виробництва та реалізації соняшнику в Україні у 2006–2011 рр.

Показник	Роки						Відхилення (+; -)	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011 р. від 2006 р.	2011 р. від 2010 р.
Кількість реалізованої продукції, тис. т	3184,0	3089,0	2869,6	4678,7	4957,4	5023,7	1839,7	66,3
Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	2477,2	3382,5	3367,8	6278,7	9115,8	10320,9	7843,7	1205,1
Чистий дохід (виручка), млн грн	2990,1	4839,5	3987,4	8877,9	15011,2	16200,8	13210,7	1189,6
Прибуток (збиток), млн грн	512,9	1457,0	619,7	2599,2	5895,4	5879,9	5367,0	-15,5
Собівартість 1 ц, грн	77,80	109,50	117,36	134,20	183,88	205,44	127,64	21,56
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	93,91	156,67	138,95	189,75	302,80	322,49	228,6	19,7
Рівень рентабельності (збитковості), %	20,7	75,9	18,4	41,4	64,7	57,0	36,3	-7,7

Джерело: розраховано автором за даними [6, 9]

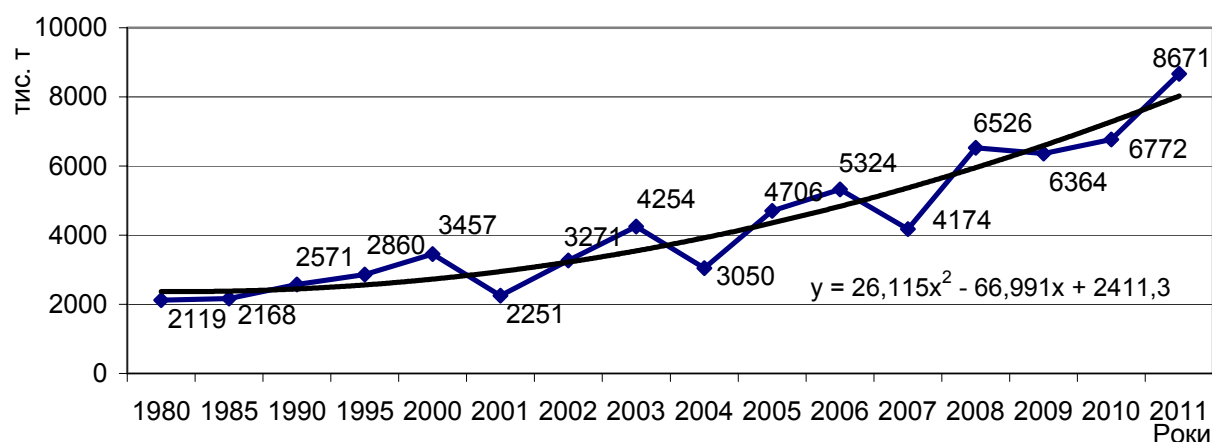

Рис. 4. Динаміка обсягів переробки соняшнику в Україні за 1980–2011 рр., тис. т

Джерело: розраховано автором за даними [6, 9]

Висновки:

1. Соняшник є однією із найпоширеніших та найбільш рентабельних сільськогосподарських культур в Україні. Рентабельність виробництва соняшнику в країні протягом 2006–2011 рр. зросла у 1,8 разу до рівня 57,0 %.

2. Соняшник знаходиться на першому місці серед олійних культур за обсягами виробництва та переробки. Проведений нами аналіз свідчить, що у 2011 р. виробництво даної культури зросло на 62,9 % порівняно з 2006 р., а посівні площі під соняшником за аналогічний період збільшилися на 19,0 %.

3. Насіння соняшнику користується сталим

попитом, що доводить його високу ліквідність. Виробництво даної культури є досить рентабельним для сільськогосподарських товаровиробників і не потребує значних додаткових затрат. Саме тому все більшого значення набуває науково обгрунтоване дотримання сівозміни у процесі вирощування соняшнику.

4. Зважаючи на агроекологічні особливості соняшнику та його вплив на якість ґрунтів, розширення його посівних площ призводить до проблем виснаження ґрунтів, порушення агроекологічних умов. Вирішення цих питань потребує комплексного наукового підходу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрієнко О. Не такий страшний соняшник, як його малюють / О. Андрієнко, А. Андрієнко, І. Семеняка // Агробізнес сьогодні. – 2011. – № 11. – С. 5–12.
 2. Дяченко О. В. Шляхи підвищення урожайності соняшнику в умовах сучасних інтеграційних процесів України [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbu.gov.ua.
 3. Кузьмінська Н. Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 161–165.
 4. Кучеренко С. Стан олійножирового виробництва в Україні в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbu.gov.ua.
 5. Маслак О. Нові олійні рекорди // Пропозиція. – 2012. – № 6. – С. 36–40.
 6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – режим досту-

пу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 7. Офіційний сайт FAOSTAT. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://faostat.fao.org>.
 8. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 року, № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах». – Київ.
 9. Портал Аграрного сектора України. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://agroua.net/statistics>.
 10. Фаїзов А. В. Олієжировий комплекс: проблеми і фактори розвитку [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbu.gov.ua.
 11. Федоряка В. П. Ефективність виробництва і реалізації соняшнику в Україні / В. П. Федоряка, Л. А. Бахчіванжи, С. В. Почколіна // Вісник соц.-екон. досл. – 2011. – № 41(2). – С. 139–144.